

Hrvatska filozofkinja, gimnazijska profesorica, književna teoretičarka i prevoditeljica Ivana Rossi Povodom sto pedesete godišnjice njezina rođenja*

I tako se filozofija nalazi u neprestanom razvijanju, dajući svakome sistemu određeno mjesto, no i prevladavajući ga, kad mu ponestane životne snage.

Ivana Rossi, *Osnovne misli filozofije Henri Bergsona*, p. 7.

Uvod

Ovim tekstom želim podsjetiti hrvatsku filozofsku javnost na hrvatsku doktoricu filozofije, gimnazijsku profesoricu, prevoditeljicu i književnu teoretičarku Ivanu Rossi. Ona je prva Hrvatica koja je doktorirala filozofiju na, kako se je tada zvao Filozofski fakultet, Mudroslovnom fakultetu Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa u Zagrebu 1916. godine tezom *Osnovne misli filozofije Henri Bergsona*. Objavila je još samo jedan članak 1929. godine naslovljen »Nekoliko misli Henri Bergsona o estetici«.¹ Važno je spomenuti i njezin doprinos dječjoj književnosti. Naime s engleskog je na hrvatski jezik prevela knjigu Jamesa Barrieja *Peter Pan u perivoju Kensington* koju je objavilo Udruženje za unapređenje dječje književnosti 1922. godine.²

Životopis Ivane Rossi

Ivana Rossi rođena je 5. svibnja 1892. godine u Glini, a na krštenju je dobila ime Maria Antonia. Potjecala je iz dobrostojeće obitelji. Njezina majka, Melanija pl. Bugarin (1841 – 1912), talentirana likovna umjetnica koja je izlagala svoje slike na više skupnih izložba u Hrvatskoj,³ potjecala je iz ugledne

---

* Ovaj tekst rezultat je istraživanja na projektu »Hrvatske filozofkinje u europskom kontekstu«, koji pod oznakom HRZZ UIP-2017-05-1763 financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ Ivana Rossi, »Nekoliko misli Henri Bergsona o estetici«, *Književnik: hrvatski književni mjesečnik* 2 (1929), pp. 67–68.

² James Barrie, *Peter Pan u perivoju Kensington*, prevela Ivana Rossi (Zagreb: Udruženje za unapređenje dječje književnosti, 1922).

³ Valja spomenuti da je Melanija Rossi bila članica ugledne Ženske udruge za narodno tkivo i vezivo u Petrinji. Osim nje članice su bile i druge likovne umjetnice: Paula Broch, Nasta Rojc, Erna Šaj, Mila Wod i Jelena Babić.

austro-ugarske plemiće obitelji ruskog podrijetla, Bugarin od Sokolplanine. Otac Franjo Rossi (1857 – 1901) bio je sudac i umro je kada je Ivana imala devet godina. Ivana Rossi je od 1902. do 1910. godine pohađala glasoviti Ženski licej u Zagrebu koji je otvoren 1892. godine. Nakon mature studirala je od 1910. do 1914. godine na Mudroslovnom fakultetu Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa u Zagrebu filozofiju kao glavni i fiziku kao drugi predmet.⁴ Na istom je fakultetu Ivana Rossi doktorirala 3. srpnja 1916. godine tezom *Osnovne misli filozofije Henri Bergsona*.⁵

Radila je kao gimnazijska profesorica na Kraljevskoj ženskoj realnoj gimnaziji koja je bila smještena na Katarinskom trgu u Zagrebu, a jedno kraće vrijeme bila je i ravnateljica spomenute gimnazije. U toj školi radila je prvo od 21. listopada 1916. godine kao pomoćna učiteljica, zatim od 4. veljače 1917. godine kao namjesna učiteljica, a 29. rujna 1920. godine imenovana je pravom učiteljicom. Naslov profesora dodijeljen joj je 13. srpnja 1922. godine.

Od 19. ožujaka 1946. godine radila je u Partizanskoj realnoj gimnaziji koja je godinu dana kasnije promijenila ime u Gimnazija maršala Tita i koja je bila smještena u Gundulićevoj ulici. No nakon dvije godine premještena je u III. mušku realnu gimnaziju u Zagrebu koja se nalazila u Kušlanovoj ulici. Predavala je specijalnu filozofiju, matematiku i fiziku.

Ivana Rossi koristila se je s više stranih jezika. Izvrsno je vladala njemačkim, engleskim i francuskim jezikom, a razumjela je češki i ruski.

Zahvaljujući kratkom članku od svega dvije stranice naslovljenom »Nekoliko misli Henri Bergsona o estetici« Rossi se smatra i hrvatskom književnom teoretičarkom.

⁴ O prvim studenticama na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu Tihana Luetić napisala je: »U razdoblju do 1914. upisano je ukupno 158 studentica, redovitih i izvanrednih, na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Taj broj je, međutim, činio tek skroman postotak od 3 do 14%, ovisno o akademskoj godini, u ukupnom broju studenata Mudroslovnog fakulteta. Zanimljivo je da je od toga broja samo 21 studentica završila studij u tom razdoblju. Uz već spomenutu Milicu pl. Bogdanovićevu, tu prvu domaću žensku 'intelektualnu elitu' u Hrvatskoj činile su: Olga Dolovčak, Božena Kralj, Olga Herrak, Jozefina Krušec, Zdenka Marković, Slava Pecinovskij, Mira Perok, Anka Tkalac, Mira Kočonda, Josipa Steinkuševa, Ivana Rossi, Irena pl. Catinelli, Jiza Vavra, Katica Brozović, Cvijeta Cihlar, Ana Mihaldžićeva, Vidosava Radošević, Erna Rosmanith, Olga Šarinić i Vjera Tkalčić.« Tihana Luetić, »Prve studentice Zagrebačkog sveučilišta«, *Hrvatska revija* 3–4 (2001), <https://www.matica.hr/hr/324/prve-studentice-zagrebackog-sveucilista-20884/>, pristupljeno 11. 10. 2022. Dakle u tom izabranom društvu našla se je i Ivana Rossi.

⁵ Disertaciju Ivane Rossi među prvima spomenuo je Tomislav Bracanović u članku »Doktorske disertacije iz filozofije u Hrvatskoj (1880 – 1989)«, *Prolegomena: Časopis za filozofiju* 2 (2003), pp. 277–288, na pp. 281 i 288.

Bila je dugi niz godina tajnica Udruženje za unapređivanje dječje književnosti u Zagrebu.⁶ Iz biografije Elze Kučere (1883 – 1972) saznaje se da je ona zajedno s Ivanom Rossi od 1933. do 1936. godine sudjelovala u izvođenju vježbi na Katedri za eksperimentalnu psihologiju Sveučilišta u Zagrebu. Cilj vježbi bio je izraditi metodologiju za istraživanje doživljaja ljepote. Naime prva hrvatska doktorica filozofije rođena u Hrvatskoj, prva knjižničarka u Hrvatskoj i prva eksperimentalna psihologinja u Hrvatskoj Elza Kučera i Ivana Rossi bile su rođakinje. Iako nisu imale neki prisniji odnos, Rossi se je do kraja života javljala svojoj starijoj rođakinji. Njihova korespondencija sačuvana je u Zbirci rukopisa i starih knjiga u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.⁷ Iz te korespondencije može se zaključiti da je Rossi često putovala po Hrvatskoj, ali da je posjećivala i gradove i mjesta u inozemstvu.

Ivana Rossi umrla je u Zagrebu 12. srpnja 1963. godine i pokopana je na Mirogoju.

Disertacija Ivane Rossi

Kao što je već rečeno Ivana Rossi doktorirala je filozofiju 1916. godine na Mudroslovnom fakultetu Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa u Zagrebu tezom *Osnovne misli filozofije Henri Bergsona*. Time je postala prva Hrvatica koja je promovirana u doktoricu filozofije na Zagrebačkom sveučilištu, premda nije prva Hrvatica koja je promovirana u doktoricu filozofije: prije nje su doktorirale Elza Kučera, 1909. godine i Helene Druskowitz (1856 – 1918), 1878.

⁶ Udruženje je osnovano 22. travnja 1922. u Zagrebu, na inicijativu nekoliko intelektualki koje su bile bivše učenice Prvog ženskog liceja u Hrvatskoj. Udruženje je tiskalo sljedeće dječje knjige: *Peter Pan* Jamesa Barrieja koju je na hrvatski jezik prevela Ivana Rossi, *Mala junakinja* Frances Bournet koju je prevela Cvijeta Marković, *Knjiga omladini* Ivane Brlić-Mažuranić, *Pipo i Pipa* Jagode Truhelke, *Kolja Krasotnik* i *Iljuša Snjegirjov* Fjodora M. Dostojevskoga koje je prevela Božena Deželić te pripovijetke *Kaštanka* i *Konjsko prezime* Antona P. Čehova koje je prevela Milica Bogdanović.

⁷ Sačuvano je samo jedno pismo iz 1959. godine koje je Elza Kučera uputila Ivani Rossi (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Ostavština Elze Kučere, signatura R 4771a). Ivana Rossi je pak Kučeri uputila dvanaest razglednica i dopismica u razdoblju od 1918. do 1962. godine (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Ostavština Elze Kučere, signatura R 4771b). Prva razglednica koju je Rossi uputila Kučeri je iz mjesta Budnany s datumom 8. kolovoza 1918, druga iz Bratislave s datumom 1. siječnja 1921, treća iz Rogaške Slatine s datumom 26. kolovoza 1923, četvrta iz Pariza s datumom 15. kolovoza 1929, peta iz Londona s datumom 27. srpnja 1938, šesta iz Dubrovnika s datumom 12. rujna 1953, sedma, također iz Dubrovnika s datumom 2. rujna 1959, osma iz Vysoké Tatry s datumom 21. rujna 1957, deveta s Paga s datumom 14. kolovoza 1962. Tri pisma nisu datirana.

godine, obje u Zürichu. Dočim je prva žena koja je doktorirala na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa u Zagrebu bila Milica Bogdanović (1882 – 1973) i to 1907. godine tezom *Car Julijan Apostat prema hrišćanstvu*.

U komisiji za obranu disertacije Ivane Rossi bili su filozofi Gjuro Arnold (1853 – 1941) i Albert Bazala (1877 – 1947), dvojica tad najuglednijih hrvatskih filozofa. Disertacija ima sto i osam stranica i podijeljena je na sljedeća poglavlja:

I. Uvod

II. Principi Bergsonove metode

III. Psihologija

A. Karakteristika psihičkih doživljaja

B. Intenzitet duševnih stanja

C. Trajanje

D. Problem slobode volje

E. Materija i pamćenje

IV. Metafizika

A. Uvod

B. Životni zamah: Intelekt i instinkt

C. Bergsonovo stajalište prema dosadašnjim sistemima

V. Zaključak.

Ovdje neću ulazi u sadržaj cijele disertacije jer je o tome već postoji objavljeni članak,⁸ s jedne strane, a s druge ovo je tekst obljetničkog karaktera u kojem ne bi bilo promjereno ulaziti u razradu njezinih filozofskih misli. No treba spomenuti kako je tema disertacije Ivane Rossi bila vrlo aktualna u ono vrijeme i to iz dva razloga. Prvi leži u činjenici da je u vrijeme kada je Rossi branila svoju disertaciju o Henri Bergsonu on bio na vrhuncu svoje stvaralačke moći. Drugi razlog leži u činjenici da je Rossi u svojoj disertaciji obradila i njegovo shvaćanje psihologije koja je u to vrijeme još uvijek 'mlada znanost' koja se je tek odvojila od filozofije i koja je kao takva bila predmetom interesa filozofa.⁹ No usprkos tome disertacija Ivane Rossi nije imala nikakvu recepciju u hrvatskoj filozofskoj zajednici. Nažalost, Rossi nikad nije objavila svoju disertaciju, koja je pohranjena u knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu i to je zasigurno jedan od razloga zašto ona nije bila predmetom rasprava i istraživanja.

⁸ Ivana Skuhala Karasman, »Hrvatska filozofkinja Ivana Rossi o filozofiji Henrija Bergsona«, *Obnovljeni život* 76 (4/2021), pp. 469–482.

⁹ Kao godina 'rođenja' psihologije uzima se 1879. kada je Wilhelm Wundt u Leipzigu osnovao prvi institut za eksperimentalnu psihologiju.

Članak »Nekoliko misli Henri Bergsona o estetici«

Ovim povodom treba se kratko osvrnuti i na jedini njezin objavljeni članak u čijem je fokusu estetička misao Henri Bergsona. Članak je objavljen u rubrici »Osvrti« u časopisu *Književnik: hrvatski književni mjesečnik* u veljači 1929. godine, obuhvaća dvije stranice, a tekst je raspoređen u dva stupca.

Koje su to osnovne misli o Bergsonovoj estetici koje je Rossi iznijela u svom kratkom članku? Rossi tvrdi kako je osnovni princip Bergsonove estetike kao uostalom i njegove metafizike gibanje. Nadalje navodi kako su neka njegova estetska razmatranja nepotpuna te ponegdje i nejasna. Ona je opravdanje za tu nejasnoću pronašla u činjenici da je Bergson o estetici pisao u svom prvom djelu *Matière et mémoire* iz 1896. godine koje je psihološko djelo u kojem naglasak nije stavljen na ovu filozofsku disciplinu. Iz članka saznajemo kako važnu ulogu u njegovoj estetici ima smjeh koji je borba protiv onog negativnog. Bergson je naime autor djela naslovljenog *Le rire: Essai sur la signification du comique*¹⁰ koje je objavljeno 1900. godine i u kojem osobito naglašava društveno značenje smijeha. Rossi nastavlja s Bergsonovim razmišljanjem o graciji koja za njega predstavlja polazišnu točku za pozitivne misli o estetici. Gracija je tako »<...> u početku percepcija neke lakoće vanjskih kretanja.«¹¹ Rossi u članku piše i o umjetnicima koji nastoje pobuditi čuvstva u nama, a ta probuđena čuvstva vrlo često su za nas nova i drukčija.

Na kraju članka Rossi daje rezime Bergsonova utjecaja na estetiku i umjetnike te pretkazuje buduće domete njegova učenja:

»Više nego svojim specijalnim mislima o estetici inspirirao je Bergson umjetnike općim svojim idejama. Intuicija i životni elan očituje se intenzivno u umjetničkom stvaranju. Znatnost njegovog utjecaja vidjet će se tek kad umjetničko stvaranje snažnije podje njegovim metodama, kad prepuštajući se intuitivnom razmatranju zadje u svu raznolikost struje životnoga zbivanja. Intelkt koji je une projection nécessairement plane d'une réalité qui a relief et profondeur,¹² daje nam krnju sliku života. Potpun dojam realnoga zbivanja može nam dati intuitivno spoznavanje, uživljavanje i projiciranje tih doživljaja u umjetničkom djelu. Tu je metodu zasada slijedio neobičnim savršenstvom Marcel Proust.«¹³

¹⁰ Hrvatsko izdanje: Henri Bergson, *Smijeh: esej o značenju komičnog* (Zagreb: Znanje, 1987).

¹¹ Rossi, »Nekoliko misli Henri Bergsona o estetici«, p. 67.

¹² »Nužno plošna projekcija stvarnosti koja ima reljef i dubinu.« Prevela Ivana Skuhala Karasman.

¹³ Rossi, »Nekoliko misli Henri Bergsona o estetici«, p. 68.

Interes za filozofiju Henri Bergsona, Rossi je već pokazala svojom disertacijom. No u ovom članku obradila je temu koja nije bila primarno u žarištu Bergsonove filozofije – estetiku. Možda je i činjenica da je Bergson dobio Nobelovu nagradu za književnost potaknula Rossi da razmišlja o ovom segmentu njegove filozofije te da napiše i objavi ovaj članak.

Zaključne misli

Iako Ivana Rossi nije ostavila veći trag na filozofski život u Hrvatskoj i iako je objavila samo jedan kraći filozofski članak važno je podsjetiti na njezin život i djelovanje. Osim što je prva žena koja je doktorirala filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bila je i neumorna gimnazijska profesorica. Njezin rad i objavljeni tekst imaju daleko veći značaj nego što se možda čini na prvi pogled. Naime djelovanje Ivane Rossi smješteno je u vrijeme kada žene polako ulaze u poslovni svijet i kada dolazi do ženske emancipacije u akademskim krugovima. Svojim obrazovanjem i radom Ivana Rossi predstavlja svijetli primjer u povijesti borbe žena za ravnopravnost u Hrvatskoj. Dakle ako njezin životni put stavimo u kontekst prostora i vremena u kojem je živjela postaje jasno koliko je njezino djelovanje važno za hrvatsku povijest filozofije, kulturu, znanost i školstvo.

Ovom obljetničkom prigodom u dodatku donosim dio disertacije Ivane Rossi. Riječ je o drugom poglavlju naslovljenom »Principi Bergsonove metode« (pp. 8–16), koje je polazište za njezino daljnje razrađivanje Bergsonove filozofije.

Ivana Skuhala Karasman

DODATAK

IVANA ROSSI
 NEKOLIKO MISLI FILOZOFIJE HENRI BERGSONA¹
 Zagreb, 1916.

<...>

pp. 8–16

Principi Bergsonove metode

Važnost, koju je znanost dobila po pozitivističkim i materijalističkim sistemima, stavljala je vrijednost filozofije u drugoj polovini 19. vijeka sve više u pozadinu. Naglo napredovanje prirodnih nauka podalo je znanosti toliki autoritet, da se samo znanstveno izraživanje držalo važnim, dok su filozofska promatranja nepotrebni ili barem nebitni sastavi slike o svijetu, koju imade da izgradi sama znanost. No potrebe života i srca počele su doskora otkrivati nedostatnost toga mišljenja. Stanja konflikta između života i znanosti pokazuju vrlo živo ove riječi Nietzscheove:

»Wenn nun die Wissenschaft immer weniger Freude durch sich macht und immer mehr Freude, durch Verdächtigung der tröstlichen Metaphysik, Religion und Kunst, nimmt: so verarmt jene größte Quelle der Lust, welcher die Menschheit fast ihr gesamtes Menschentum verdankt. Deshalb muss eine höhere Kultur dem Menschen ein Doppelgehirn, gleichsam zwei Hirnkammern geben, einmal um Wissenschaft, sodann um Nicht-Wissenschaft zu empfinden: neben einander liegend, ohne Verwirrung, trennbar, abschließbar; es ist dies eine Forderung der Gesundheit. Im einen Bereiche liegt die Kraftquelle, im anderen der Regulator: mit Illusionen, Einseitigkeiten, Leidenschaften muss geheizt werden, mit Hilfe der erkennenden Wissenschaft muss den böartigen und gefährlichen Folgen einer Überheizung vorgebeugt werden.«²

¹ Tekst disertacije Ivane Rossi prenosim u potpunosti onako kako ga je ona napisala. Gdje sam smatrala potrebnim dodala sam bilješku s objašnjenjem.

² Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches: Ein Buch Fuer Freie Geister*, p. 251: »Ako pak znanost kroz sebe stvara sve manje radosti, a uzima sve više radosti kroz sumnju u utješnu metafiziku, religiju i umjetnost: tad osiromašuje taj najveći izvor želje, kojoj čovječanstvo zahvaljuje svoje gotovo cijelo postojanje kao čovjek. Stoga jedna viša kultura mora čovjeku dati dvostruki mozak, istovremeno dvije moždane komore, jednu za znanstveno iskustvo, a zatim za ne-znanstveno iskustvo: ležeći jedan pored drugoga, bez zabune, odvojivi, zaključani, to je

Kako se iz ovih riječi vidi nastala je jaka potreba, da se zbliži znanost sa životom, da se nadje prijelaz i veza izmedju znanstvenoga i filozofskoga shvaćanja svijeta. Izjednačavanje tih opreka počelo se otprilike dva decenija, a najveće zasluge za njega stekli su filozofi, koji su se ujedno bavili i eksaktnim znanostima, kao što su Mach, Poincaré i dr. Kad se jedanput pošlo putem izmirenja počela je i filozofija da radikalno ispituje, koji su razlozi bili tim oštrim razlikama i da je iznadje, koje su zablude do toga nesuglasja dovele. I za Bergsona je problem dualizma znanosti i filozofije vrlo važan. Po njegovom mišljenju leži razlika izmedju znanosti i filozofije u metodama kojima se one treba da služe. Za Bergsona je metafizička metoda radikalno različna od znanstvene metode, ona je upravo obrat njezin. Znanost radi analizom i osvrće se na pojedinosti, metafizika treba da radi intuicijom, ona smjera na cjelinu. Principe i pojam intuicije razložio je Bergson u svom malom djelu *Introduction à la métaphysique*.³ Medjutim se izmedju tih principa – kako ih sam zove – nalazi i rezultat primjene te metode, tako, da je teško odlučiti, koje je od njih imao na umu, kad je počeo izgradjivati metodu, a koji su mu se tek primjenom nužno nametnuli. Formulirao ih je u ovih devet točaka.⁴

1. Zdrav razum imade pravo držeći da postoji izvanjski svijet onakav, kakav se očituje našem neposrednom opažanju. Ni filozofski realizam ni idealizam nisu opravdani. Postoji dakle izvanjska realnost, koja je ipak našem duhu neposredno dana.

Postavljanjem ovoga principa hoće Bergson da počne filozofsko razmišljanje sasvim od početka. On zabacuje sve teorije o realnosti ili idealnosti vanjskoga svijeta, te se oslanja samo na ono što mu je neposredno u svijesti dano. Na taj način on nalazi, da se sve što možemo opaziti jest slika (image). Sve stvari oko nas su slike i naše tijelo je jedna takova slika medju ostalima. Promotrimo li ovaj pojam s gledišta

---

zahtjev zdravlja. U jednom području leži izvor snage, u drugom regulator koji se mora podgrijavati iluzijama, jednostranostima, strastima, pomoću raspoznavajuće znanosti mora se nositi sa zlonamjernim i opasnim posljedicama pregrijavanja.« Prevela Ivana Skuhala Karasman. Ispravila sam očite pogreške i zatipke u njemačkom tekstu. Ivana Rossi ne navodi koje izdanje ove knjige koristi. Najvjerojatnije se je koristila izdanjem iz 1906. godine nakladnika Alfreda Krönera i C. G. Naumanna iz Leipziga. Ovo izdanje djela *Menschliches, Allzumenschliches* (sv. I i II) Friedricha Nietzsche može se naći u knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Inače ovo je jedan od najpoznatijih Nietzscheovih citata kada je riječ o budućnosti znanosti.

³ Djelo *Introduction à la métaphysique* prvi je puta u obliku eseja objavljeno 1903. godine u časopisu *Revue de métaphysique et de morale*. Ponovno je objavljeno 1934. godine u *La Pensée et le Mouvant*. Djelo je svojevrsna sinteza Bergsonove filozofije. Rossi se je koristila prvim njemačkim izdanjem ovog djela.

⁴ Henri Bergson, *Einführung in die Metaphysik* (Jenna: Diederich, 1909), pp. 40–57.

umjerenoga idealizma ili realizma morali bismo reći, da slika sadržaje u sebi neke materijalne i neke psihičke faktore. Ovu analizu neće Bergson da provodi, već prima sliku kao cjelinu kako nam je u neposrednom opažanju dana ili kako zamišlja naivni realizam. Na slično se stanovište stavljaju i njemački empiriokritičisti Mach i Avenarius, koji isto polaze od neposredno danoga, te Avenarius n. pr. drži, da je to put, kojim se može ukloniti problem dualizma vanjskoga i unutrašnjega svijeta.

2. Skup svih slika jest prava realnost, a glavno svojstvo njezino je gibanje. Nema gotovih stvari ni nepromjenjivih stanja, sve je u nastojanju i mijenjanju. Mirovanje je uvijek samo, prividno, relativno. Ovu gibivu realnost možemo zamišljati po uzoru naše svijesti; ona je neprestano nastojanje oko novih smjerova razvitka, traženje novih očitovanja.
3. U običnom je životu najvažnija funkcija intelekta predočivanje pojedinih stvari i stalnih stanja; intelekt tražeći čvrsta uporišta radi predodžbama i idejama, pa time supstituira diskontinuitet i mirovanje kontinuiranoj gibivoj realnosti. Ove su supstitucije nužne praktičnome životu, pomažu govornom istraživanju, a donekle i pozitivnim znanostima, no one nikako ne dostaju neinteresovanoj metafizičkoj spoznaji.
4. Poteškoće, koje se metafizici nameću, antinomije, koje ona izaziva, nepomirljive suprotnosti između raznih sistema imaju svoj izvor velikim dijelom u pogrješnom primjenjivanju praktičnog načina spoznavanja na neinteresovano metafizičko spoznavanje. Mi se obično postavljamo na stanovište mirovanja, da promotrimo gibanje, te ga tako držimo funkcijom, mirovanja, namjesto da od gibanja idemo k mirovanju. Iz pojedinih momenata mirovanja, ma kako ih gusto postavili jedne do drugih, ne možemo nikada stvoriti gibanje. Lako možemo pojmiti, da intelekt slijedeći svoju prirodnu funkciju može apstrahirati iz gibive realnosti, negibive čvrste pojmove, no sasvim je nepojmljivo, kako bi se moglo pomoću čvrstih pojmova rekonstruirati gibivu zazbiljnost. Pa ipak je dogmatizam gradeći sisteme tu rekonstrukciju pokušavao. Naravno, da mu pokušaj nije uspio.
5. Od iste su nemogućnosti polazili i skepticizam i idealizam i kriticizam, uopće sve doktrine, koje tvrde, da je spoznaja o apsolutu nemoguća. Svi dokazi o relativnosti naše spoznaje sakrivaju u sebi izvornu pogješku time, što drže, da spoznaja mora polaziti od strogo razlučenih pojmova, da dostigne zbilju, koja teče.
6. Zapravo može i mora naša spoznaja ići obrnutim putem. Ona može shvatiti gibivu zazbiljnost, poprimiti njezine smjerove, koji se neprestano mijenjaju, obuhvatiti ih intelektualnim proživljavanjem, koje zovemo

intuicijom. Nije doduše lako provoditi ovo neprestano obraćanje, no to je jedini put, kojim se može stvoriti nova filozofija, koja će oslobođena od prepiraka između raznih sistema, biti sposobna, da slijedi svim promjenama unutarnjega života zbilje. Filozofirati dakle znači obraćati obični način mišljenja.

7. Taj se obrnuti način mišljenja nije do sada razvio u svjesnu metodu, no produljena će povijest ljudskoga mišljenja pokazati, da njemu imademo zahvaliti sve najdublje misli i u metafizici i u ostalim znanostima. Najmoćnija metoda, koju do sada uopće poznajemo naime infinitezimalna matematička izašla je upravo iz takvoga obrata. Moderna matematika je nastojanje, da se istraživanjem slijedi gibivi kontinuitet forme. Ona se drži naravno samo forme, jer je nauka o veličinama, pa se uopće ne osvrće na kvalitet sadržaja. Do svojih divnih primjera došla je s pomoću simbola. Kod matematike dakle na početku stoji intuicija, a primjena se sprovodi s pomoću simbola. No metafizika, koja ne smjera ni na kakovu primjenu može, a i mora se ustručavati svakog prevodjenja intuitivnih spoznaja u simbole. Ona ne dostiže doduše eksaktne znanosti što se tiče strogosti i koristi, no zato je područje njezinoga istraživanja mnogo šire.

Matematika se bavi kvantitetom, metafizika kvalitetom to ne smijemo zaboraviti, da je kvantitet kvalitet koji nastaje. Kvantitet je samo granica kvaliteta. Budući da su kvantitet i kvalitet u tako uskom međusobnom dodiru može se ista metoda primijeniti na njihovo istraživanje. Filozofska bi se metoda – drži Bergson – morala izgraditi po analogiji infinitezimalne metode matematike. Zadaća je dakle metafizike izvoditi kvalitativna diferencijanja i integriranja.

Bergson izričito zabacuje misao, da bi filozofija imala postati područjem primijenjene matematike, kao što je n. pr. fizika. Rezultati filozofije neće se nikada moći staviti u matematičku formu, jer ona nije izraz za kvalitet, a materijal filozofije jest samo kvalitet; filozofija bi od matematike imala primiti samo način, kao se može promatrati kontinuirana gibivost.

Postavljajući ovaj zahtjev nije Bergson vidio neke osebnosti matematičkoga materijala prema filozofskom. U matematici mora naime biti najprije dana pojava n. pr. neka krivulja, ploština, tijelo i t. d. ili sama ili barem zakon, koji nam kazuje kako možemo zamisliti tu tvorevinu. Hoćemo li da provedemo, diferencijaciju ili integraciju mora nam biti zadana sama funkcija jednoznačno i njezino područje integracije. U matematici je dakle sve već dano, kad se dajemo na posao integracije ili diferencijacije, svaka, nam funkcija pruža zatvoren sistem u koji ne

smije doći ništa novo nepredvidjeno. No kako će filozofija provesti integraciju kvaliteta, koji nastupaju novi, nenadani inkomenzurabilni prema onome, što nam je otprije poznato. Možemo dakle odobriti Bergsonov zahtjev, da filozofija nastoji shvatiti kontinuitet pojava kao što to nastoji matematika no nije opravdano staviti zahtjev kvalitativne diferencijacije i integracije, jer filozofskom materijalu manjkaju glavni uvjeti diferenciranja i integriranja.

8. Bergson dalje drži, da je razlog tome što je filozofija izgubila iz vida svoju zadaću da promatra gibiv kontinuitet činjenica, što jedan put stečena intuitivna spoznaja mora naći modus izražaja, modus, koji je primjeren našem običnom mišljenju. Usavršavanje načina izražavanja i primjenjivanje općene metode na pojedine slučajeve može biti beskonačno, pa se u tome radu često zaboravlja na izvor, iz kojega je neka spoznaja izašla. Ovo zaboravljenje onda dovodi filozofe i naučnjake do tvrdnje, da je sva spoznaja relativna. Relativna je doduše simbolička spoznaja, koja se služi ustaljenim pojmovima, no ni na koji način nije relativna spoznaja intuitivna, koja se prenosi u gibivost i dostiže sam život stvari. Ona dohvća apsolutno. Znanosti iznalaze sve novo i uistinu vrijedno intuitivnim putem, a poslije nastavljaju analizom, metafizika uvijek ostaje u intuiciji. Intuitivna bi filozofija, kaže Bergson, ostvarila žudjeno jedinstvo između metafizike i znanosti.
9. Antikna filozofija bila je toga uvjerenja, da ne postoje dva razna načina spoznaje stvari, te da razne znanosti imaju svoj korijen u metafizici. Zabluda je njihova bila u tome što su držali, da se promjenjivost može izraziti nepromjenjivošću. Odatle je slijedilo, da je aktivitet oslabljena kontemplacija, trajanje varava slika nepomične vječnosti, duša pad ideje. U nepomičnosti je više sadržano nego u pomičnosti, od stalnosti se dolazi do gibanja jednostavnim umanjivanjem. Sva filozofija od Platona do Plotina razvija ovaj princip. Ovo je bio krivi put, kako je to i uvidjela moderna filozofija, te pošla protivnim smjerom.

Moderna znanost i filozofija shvaćaju gibanje samostalnom realnošću. Moderna filozofija stavlja dušu nad ideju.

Metafizika kao glavna disciplina filozofije mora da obuhvati rezultate svih pojedinačnih nauka, te da ih intuitivnom metodom stavi u cjelinu. Tako su zadaću shvaćali svi najveći filozofi. Bergson drži, da je uzrok zanemarivanja metafizike u posljednje vrijeme upravo velika poteškoća, da se sva parcijalna znanja pojedinih znanosti, koja su danas tako opsežna, shvate i prisvoje. No, metafizika, premda imade za podlogu materijal znanstvenoga istraživanja, ipak nije puko sabiranje ili sintetiziranje toga znanja. Ona nije poopćenje iskustva, pa

ipak je možemo definirati, iscrpljivim jedinstvom svega iskustva. (Erschöpfende Einheit – nicht Zusammenfassung – aller Erfahrung.)⁵ U kojem je smislu metafizika jedinstvo, a ne samo sinteza svega parcijalnoga znanja ne može se pojmovnim razlaganjem razjasniti već samo na primjeru pokazati. Najljepši nam primjer opet zato daje Bergsonovo ujedinjavanje bioloških iskustava, kad izgrađuje svoju teoriju stvaralačke evolucije.

U ovih je devet tačaka naveo Bergson misli, koje je imao na umu izgrađujući svoju metodu – kako ih sam zove – to su principi njegove metode. Na prvi se pogled može prepoznati važnost, koji je davao metodi moderne matematike. Materijal, koji imade filozofija da obradi, sav je gibiv, sav promjenjiv. Nastojimo li zaodjeti ga i razložiti s pomoću ustaljenih pojmova, gubi on svoju gibivost postaje mrtav. Tu počinje Sizifov posao cijele dosadašnje metafizike, nastojanje da prikaže gibivo negibivošću, da sastavi gibanje od samih negibivih točaka, – kako je to već antikna filozofija htjela, – da pokaže razvitak s pomoću nepromjenjivih stanja – kako je Spencer nastojao.

Bergson je našao u matematičkoj metodi potvrdu, da je moguće doći do načina, kojim se može prikazivati promjenjiv kontinuitet, pa drži, da je u analognom postupku za metafiziku jedini put, kojim bi mogla izaći iz raznih sofizama, u koje se pogrešnom metodom zalepla.

Bergson zastupa odlučno misao, da imade dva razna načina spoznaje. Prvi ovisi o stanovištu s kojega promatramo pojave i o simbolima, kojima spoznaju izražavamo, drugi ne polazi ni od kakvoga stanovišta, niti se oslanja na kakve simbole. Prvim dolazimo do relativnih, drugim do apsolutnih spoznaja.

Primjer može najbolje razjasniti ove razlike. Poznato nam je na pr. neko lice iz nekog romana. Ma koliko nam karakternih crta romanopisac o tome licu iznio, ipak nije skup svih njih ekvivalentan s jednostavnim nerazlučivim čuvstvom, koje bi se u nama pobudilo, kad bi smo se sastali s tim licem. Sve crte o njemu iznesene samo su razna gledišta na to lice. Sve su to karakterne crte poznate već od drugih lica, pa samo simbolički primijenjene na ovo. Opisivanje i analiza daju nam samo relativno poznavanje, jedino susretaj sa samim licem daje nam apsolutno. U tom smislu jedino u njem je apsolutno isto što i savršeno. Apsolutno je u toliko savršeno, koliko je savršeno ono što jest.

Stoga se razloga često identificiralo apsolutno s neizmjernim. Kad na pr. netko digne ruku izvodi kretanju, koja mu je iznutra dana, kao jednostavna predodžba, dok se za onoga, tko tu kretanju gleda, ruka giba od tačke, a kad bi htio izbrojiti sve te tačke, ne bi mu bilo moguće. Tako je apsolutno iznutra gledano jednostavno, izvana gledano neizmjereno sastavljeno. No, ono, što se

⁵ »Iscrпно jedinstvo – ne sažetak – svih iskustava«. Prevela Ivana Skuhala Karasman.

u isto vrijeme zoru prikazuje jednostavno, a mjerenju ili brojanju neizmjerljivo sastavljeno, to je prema svome pojmu neizmjerljivo.

Apsolutno se može spoznati samo intuicijom. Intuicija je pak – kako Bergson kaže – intelektualni *Einfühlung*, s pomoću kojega se prenosimo u unutarnjost stvari, da bismo spoznali ono što ona imade jedina među svim ostalim stvarima, što se ne da otprije poznatim pojmovima izreći. Analiza pak svodi predmete na poznate elemente, dakle ne takove, koji su zajednički mnogim predmetima. Analiza se nastavlja u neizmjernost, dok je intuicija – ako je uopće moguća – jednostavan akt.

Prvo i najsigurnije područje intuicije je naš unutrašnji psihički život. Tako intuicija Bergsonova polazi putem, kojim je išla metafizika svih vremena, ona uvijek pokušava s pomoću poznavanja psihičkoga života da konstruira sliku universuma. Leibnizova monada i shvaćanje čovjeka kao mikrokozma uključuju u sebi misao, da se ključ za poznavanje svemira nalazi u našem psihičkom životu. I racionalistična je metafizika shvaćala tako problem universuma, pa kako je za nju intelekt jedina funkcija, koja može pravo spoznavati, to je intelekt dokućivao za sbiljnost. Takova je bila metafizika od Platona pa do Hegela.

No poslije Kantove kritike nije mogla racionalistična filozofija, da dodje do svoje prvašnje vrijednosti. Kant je jedan put zauvijek pokazao, da razum ne može spoznati apsolutno, da je on uvijek vezan na neke forme, koje pripadaju njemu samomu, a nisu svojstva stvari o sebi. Tako dobivamo dva svijeta, jedan pojavnosti koji razumom spoznajemo, drugi stvari o sebi koji je uvijek našoj spoznaji nedokućiv. Bergson hoće da izjednači ove opreke, time što stavlja život apsolutnom realnosti. Taj život izgradjuje intelekt, kao jednu od svojih funkcija, dakle ne možemo njima spoznati cio život, područje intelekta je spoznaja mrtve materije, kojom se bave znanosti, a životnu cjelinu možemo doznati intuicijom, koja je iracionalan faktor spoznaje. U našoj svijesti imade činjenica, koje su za znanost transcendentne, a ipak su nam u nutrašnjem iskustvu neposredno dane. To neposredno znanje je intuiciono. Po Bergsonovom mišljenju razvija se ono zajedno s životom, pa bi razlog tome, što o nekoj stvari tijekom vremena razno mislimo bio ne samo to što smo postali pametniji i oštroumniji, već i to što se život razvio, postao bogatiji, i što je time odnošaj čovjeka prema životnoj realnosti postao drugi. Po Bergsonu se dakle sama realnost ili uzmemo li Kantovu terminologiju svijet stvari o sebi mijenja i razvija. Distancije između fenomena i noumena nestaje, jer ako mi ne možemo intelektom spoznati realnost, koja živi i razvija se, to ipak nalazimo u svijesti faktor, koji može dokućiti realnost, jer se zajedno s njom usavršuje i u svakom času njoj priljubljuje, a to je intuicija.

Kako je već rečeno put do spoznavanja cijeloga svijeta vodi preko poznavanja nutarnjega psihičkoga života. Zato Bergson u svojim istraživanjima

najprije hoće da ustanovi osobine psihičkoga života, a onda tek prelazi na svijet koji nije unutrašnjem iskustvu neposredno dan. Prema tome se cijela filozofija Bergsonova može razdijeliti na dva dijela, na psihološki i metafizički dio. Naravno, da njegova psihologija nije ni slična današnjoj eksperimentalnoj ili empirijskoj psihologiji, nego je više metafizika psihologije, jer i ona potpada pod intuicionu metodu. No ovakvo dijeljenje zgodno je u toliko što pokazuje, da se Bergson u jednom dijelu svoga rada bavi ljudskim društvenim životom, a u drugome spoznajom realnosti uopće, koja je za njega život uopće.